

Józef Wiesław Rosłon

Badania nad Starym Testamentem w Polsce po drugiej wojnie światowej

Collectanea Theologica 52/2, 207-215

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

o JÓZEF WIESŁAW ROSŁON OFMConv., WARSZAWA

BADANIA NAD STARYM TESTAMENTEM W POLSCE PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

W kontaktach zagranicznych odnosi się wrażenie, że dorobek polskiej myśli naukowej w dziedzinie badań nad Biblią w ogóle, a nad Starym Przymierzem w szczególności nie jest należycie doceniany.

Zapewne brak znajomości języka polskiego jest podstawową trudnością w poznaniu dorobku naszego, ale także i pewne uprzedzenia co do naszych możliwości w porównaniu z nauką krajów zachodnich. Dopiero zapoznanie się konkretnie z literaturą wydawaną przy naszych skromnych możliwościach otwiera oczy, że jednak czynimy niemało.

Ponieważ trudno byłoby nawet pobieżnie omówić w tym krótkim artykule trzydziestopięcioletnie osiągnięcia głównych ośrodków religijnych badań nad Biblią, katolickich i niekatolickich, a więc najpierw Wydziałów Teologicznych na Uniwersytecie Warszawskim i Jagiellońskim, następnie od 1954 r. na Akademii Teologii Katolickiej i Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej oraz przez cały czas na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, chciałbym najpierw podać dla orientacji trochę cyfr w oparciu o źródła bibliograficzne, następnie wskazać na parę oryginalnych osiągnięć w dziedzinie poznawania Pisma Świętego. Od razu zaznaczam, że nieustannie trwa przyswajanie najbardziej potrzebnych czy cennych osiągnięć nauki zagranicznej poprzez recenzje dzieł obcojęzycznych w szeregu naukowych czasopism teologicznych, wydziałowych i pozawydziałowych, oraz dokonywanie przekładów samychże dzieł na język polski.

I. Źródła bibliograficzne

O informowanie o aktualnych publikacjach z dziedziny nauk biblijnych troszczy się głównie ośrodek naukowy warszawski przy ATK, wydając bądź to osobne bibliografie (np. ks. J. Frankowski), bądź w ramach bibliografii nauk teologicznych.

1. *Polska bibliografia teologiczna za lata 1940—1948* pod red. Joachima Romana Bara i Alfonsa Schletza¹, przedstawia publikacje nauk biblijnych na s. 14—22, z czego:

a) tekst Pisma Świętego i wstęp ogólny do Biblii wynosi 14 pozycji; przeważnie chodzi o nowy łaciński przekład Psalmów dokonany za pap. Piusa XII i umieszczony w pacierzach kapłańskich;

b) wstęp szczegółowy i egzegeza Starego Testamentu obejmują 37 pozycji, przy czym dominują trzy tematy: pierwsze rozdziały Księgi Rodzaju — stworzenie ludzi i raj (Jakubiec, Gronkowski, Klawek), Dekalog (Stanisław Łach i Gronkowski) oraz egzegeza Psalmów (Klawek).

Trzeba zauważyć, że są to lata okupacji i dopiero pierwsze trzy lata ciężkich czasów odbudowy powojennej życia naukowego.

¹ Warszawa 1969, ATK, s. 210.

2. *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za lata 1949—1968* pod red. Joachima Romana Bara i Remigiusza Sobańskiego², nie uwzględnia nauk biblijnych, bowiem w międzyczasie pojawiają się dwie pozycje poświęcone wyłącznie studiom biblijnym, mianowicie:

3. *Polska bibliografia biblijna za lata 1931—1965* pod red. Stanisława Grzybka, B. Henryka Czerwieńa i Bazylego Panasiuka³. Wszystkich pozycji jest tam 6380. Z tego na interesujący nas temat, Starego Testamentu przypada:

a) introdukcja: 7 pozycji, z których dwie godne szczególnej uwagi, bo miały służyć jako podręczniki przez niemal 20 lat, mianowicie ze strony katolickiej Czesław Jakubiec, *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu*⁴, a ze strony niekatolickiej Antoni Naumczyk, *Wstęp szczegółowy do ksiąg Starego Testamentu*, Cz. 1: *Księgi historyczne i dydaktyczne*⁵.

b) krytyka tekstu: 52 pozycje;

c) hermeneutyka biblijna: 59 pozycji;

d) historia wiedzy biblijnej w świecie: 146 pozycji;

e) przekłady tekstów biblijnych: 30 pozycji;

f) historia wiedzy biblijnej w Polsce (tu też religioznawstwo laickie): 70 pozycji i przekłady: 83 pozycje;

g) teksty Starego Testamentu wyłącznie: 99 pozycji;

h) teksty apokryfów, czyli tzw. pseudepigrafów Starego Testamentu obejmują 11 pozycji;

i) egzegeza ksiąg Starego Testamentu: 527 pozycji;

j) teologia biblijna Starego Testamentu: 45 pozycji;

k) historia biblijna: 335 pozycji;

l) archeologia biblijna: 318 pozycji;

m) filologia biblijna: 117 pozycji.

Pomijam geografie i topografie Palestyny oraz zagadnienie qumrańskie.

Tak więc w tej bibliografii mamy poświęcone sprawom Starego Testamentu bezpośrednio lub pośrednio 1892 pozycje, nie licząc tych, w których łącznie traktuje się w teologii biblijnej Stary i Nowy Testament, podobnie też w egzegezie i wiadomościach wstępnych do całego Pisma Świętego. Nie wliczyłem również pozycji dotyczących praktycznego i duszpasterskiego wykorzystania Biblii, np. 600 pozycji napisanych przed wojną w języku hebrajskim oraz recenzje prac autorów zagranicznych drukowane w polskich czasopismach.

Zauważyć musimy, że w powyższych danych liczbowych należy dokonać pewnej korektury na owe 10 lat czasów przedwojennych i wojennych od 1931 do 1941, której nie byłem w stanie przeprowadzić z braku czasu. Dużo miejsca zajęły w tym czasie pozycje dotyczące tekstów biblijnych na użytek szkolny dla szkół katolickich i żydowskich, oraz przekłady tekstów biblijnych dokonywane na użytek żydowski.

4. Z kolei mamy pracę zbiorową pod red. Janusza Frankowskiego: *Polska bibliografia biblijna adnotowana za lata 1964—68*⁶, gdzie wprowadzenie, spis treści i tytuły pozycji podano także w języku francuskim. Bibliografia zawiera 544 pozycje biblijne + 56 dodatkowych związanych luźniej z naukami biblijnymi, jak np. historia i archeologia starożytna.

a) Polskie przekłady biblijne: 30 pozycji;

b) informacje o rozwoju biblistyki w Polsce — o ludziach i ich osiągnięciach: 18 pozycji;

² Warszawa 1972, ATK, s. 455.

³ W obu tomach, Warszawa 1968, liczących stron 347 i 317.

⁴ Warszawa 1954, Pax, s. 263.

⁵ Warszawa 1960, Wydawnictwo Literatury Religijnej, s. 324.

⁶ Warszawa 1971, ATK, s. 296.

- c) prace wprowadzające i ogólne o Biblii: 70 pozycji;
- d) teologia biblijna ogólnie i teologia Starego Testamentu: 320;
- e) archeologia i geografia biblijna: 28;
- f) języki orientalne i biblijne: 11.

Bibliografia adnotowana pod red. Janusza Frankowskiego była kontynuowana tylko za r. 1969 jako dział biblijny w części II:

5. *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za rok 1969*⁷. Pod tym samym tytułem za rok 1970, Warszawa 1972 i za rok 1971, Warszawa 1973 już pod zmienionym tytułem: *Polska bibliografia nauk kościelnych* (ten ostatni tom pod red. nie samego już Bara, lecz Joachima Romana Bara i Remigiusza Sobańskiego) mamy jedynie dział nauk biblijnych wśród innych dyscyplin teologicznych.

Za powyższe trzy lata (1969—1971) pozycje biblijne wyglądają następująco:

e) Wśród prac wprowadzających i wstępów do Biblii wspomnieć osobno wypada, że Z. Pawlik przetłumaczył z angielskiego książkę Henry H. Halley, *Przewodnik biblijny (Bible Handbook) jako podręcznik szkolny dla użytku niekatolików*⁸. Ze strony katolickiej natomiast Zenon Ziółkowski napisał *Spotkania z Biblią*⁹. Jest to pokłosie wrażeń osobistych z pobytu w Ziemi św., pomoc do lepszego zrozumienia świata i myśli biblijnych, zachęta dla szerszych kręgów czytelników do zajęcia się Biblią. Cytaty biblijne stanowią punkt wyjścia do omawianych przez niego zagadnień. Wszystkich pozycji wprowadzających za lata 1969—71 jest 84.

b) Wstępy i egzegeza Starego Przymierza w tych latach liczą 61;

c) Archeologia biblijna — 5 pozycji.

6. Następny tom stanowi już bibliografia adnotowana, w której nie tylko tytuły pozycji bibliograficznych, lecz i ich treść podaje się także w języku francuskim: *Polska bibliografia nauk kościelnych za lata 1972—1973*, pod red. Remigiusza Sobańskiego¹⁰. Wśród 165 pozycji z nauk biblijnych znajdujemy tam 47 odnośnie zagadnień ogólnych i wprowadzających oraz 42 tytuły dotyczące Starego Testamentu.

7. Obecnie do druku przygotowany jest następny tom tejże samej bibliografii adnotowanej, ale pod red. Józefa Wiesława Rosłona i Jerzego Łaskowskiego za lata 1974—1976, w którym Stary Testament jest obficie reprezentowany od pozycji 1273 do pozycji 1593.

8. Następnym źródłem wiadomości o osiągnięciach biblistyki polskiej jest publikacja pt. *Współczesna biblistyka polska 1945—1970*¹¹ (także w wersji francuskiej). W cz. II zostały omówione wyczerpująco następujące tematy:

a) Marian Wolniewicz: *Ośrodki studiów i badań biblijnych w Polsce w powojennym ćwierćwieczu* (s. 239—248).

b) Marian Wolniewicz: *Powojenne przekłady Pisma Świętego na język polski* (s. 249—267).

c) Bernard Wodecki: *Księgi Starego Testamentu w polskiej biblistyce powojennej* (s. 268—327).

⁷ Warszawa 1971, ATK, s. 168.

⁸ Wyd. Warszawa 1969 przez „Słowa prawdy” w 3 tomach (s. 188+188+229).

⁹ Poznań 1969, Wyd. Księg. św. Wojciecha, s. XXIX+691, z 64 fotografiami i licznymi rysunkami w tekście.

¹⁰ Warszawa 1979, ATK, s. 516.

¹¹ Cz. I: *Osmi Kongresy Biblistów polskich*. Praca zbiorowa pod red. Jana Łacha (s. 5—237); cz. II: *Powojenna biblistyka polska* pod red. Mariana Wolniewicza (s. 239—488), Warszawa 1972, ATK.

d) Józef Wiesław L. Rosłon: *Biblijne nauki pomocnicze w latach powojennych w Polsce* (s. 406—437) — publikacje dotyczące archeologii, historii i geografii biblijnej, wiadomości przyrodniczych oraz filologii biblijnej.

e) Ludwik Walenty Stefaniak: *Z polskich badań nad tekstami i doktryną qumrańską* (s. 438—465) z podaniem bibliografii prac Józefa Tadeusza Milika za lata 1945—1970.

9. W publikacji książkowej pt. *XX lat Akademii Teologii Katolickiej. Księga pamiątkowa 1954—1974*¹², Józef Wiesław L. Rosłon podał historię kierunku biblijnego na Wydz. Teologicznym ATK z wykazem publikacji wszystkich wykładawców na tym kierunku obejmującym 4 katedry: Egzegeza Starego, Egzegeza Nowego Testamentu, Teologia biblijna i Filologia biblijna.

10. Wiadomości o polskich publikacjach biblijnych za lata 1977—78 można już znaleźć w *Elenchus Bibliographicus Biblicus*, red. Petrus Naber, Roma 1980, PIB i innych bibliografiach biblijnych zagranicznych.

11. Zanim ukaże się następny tom *Polskiej bibliografii nauk kościelnych*, zamierzają J. W. L. Rosłon i Stanisław Mędała wydać niezależnie, o ile możliwości wcześniej, bibliografię biblijną polską za lata 1974—1980 (projekt u progu realizowania).

II. Główne ośrodki naukowe teologiczne i ich obsada

Ponieważ zamierzeniem moim jest mówić o badaniach Biblii z punktu widzenia, jak to się mówi, konfesyjnego, a nie religioznawstwa laickiego, bo od tej strony, sądzę, przedstawiona będzie sprawa na innym miejscu, wspomnieć trzeba o trzech głównych ośrodkach uniwersyteckich, gdzie naucza się Biblii na stopniu akademickim: Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie i Katolicki Uniwersytet Lubelski w Lublinie.

1. Na Wydziale Teologicznym ATK istnieją i działają 4 katedry dla studentów biblijnych:

a) Katedra Bibliistyki Starego Testamentu, kierowana do 1979 r. przez ks. prof. dra Czesława Jakubca. Główne kierunki badań: porównawcze badania literackie nad utworami biblijnymi i nad zabytkami piśmiennictwa Mezopotamii i Fenicji (Ugarit); badania nad genezą i rozwojem biblijnych pojęć religijnych w kontekście starożytnego środowiska; interpretacja tekstów biblijnych na podstawie nowoczesnych zasad hermeneutycznych. Katedra zatrudnia przynajmniej dwóch pracowników naukowych ze stopniem naukowym doktora i docenta.

b) Katedra Bibliistyki Nowego Testamentu. Kierownikiem był do r. 1981 ks. prof. dr hab. Jan Piotr Stępień. Zatrudnieni są tu ponadto ks. doc. dr hab. Kazimierz Romaniuk i 2 osoby ze stopniem naukowym doktora. Głównym przedmiotem badań jest *Corpus Paulinum*.

c) Katedra Filologii Biblijnej, kierowana od 1971 r. przez ks. prof. dra hab. Józefa Wiesława L. Rosłona. Oprócz wykładów języków biblijnych: regularnie hebrajskiego i greckiego, czasem syryjskiego i aramejskiego (zwłaszcza dla studentów archeologii chrześcijańskiej), usiłuje się zaopatrzyć studentów w podręczniki w formie gramatyk, ćwiczeń i wypisów z preparacjami i słowniczkami. W przygotowaniu jest nowe wydanie podręcznika hebrajszczyzny klasycznej i greki do LXX oraz opracowanie filologiczne Psalterza hebrajskiego. Ponadto w miarę możliwości prowadzi się badania nad rozwojem języka hebrajskiego i wpływem dialektów północno-semickich na język biblijny. Zatrudniona ponadto jedna osoba ze stopniem doktora.

¹² Warszawa 1976, ATK, s. 57—87.

d) Katedra Teologii Biblijnej pod kierownictwem ks. prof. dra hab. Stanisława Grzybka. Zatrudnia też ks. prof. dra hab. Jana Łacha i 2 osoby ze stopniem doktora. Kierunek badań: określenie i sprecyzowanie metodologii teologii biblijnej w oparciu o najnowszą hermeneutykę biblijną; badania nad określeniem biblijnych pojęć teologicznych; obraz Boga w Biblii w ujęciu ewolucyjnym.

Czasopisma: „Studia Theologica Varsaviensia” (półrocznik) oraz „Collectanea Theologica” (kwartalnik). Dla publikacji biblijnych powstała seria wydawnicza „Studia z biblistyki” (przygotowany już czwarty tom). Poszczególne tomy są tematyczne, o ile to możliwe w oparciu o zebrany materiał.

2. W Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej istnieją 4 katedry, które mogą nas interesować:

a) Katedra Egzegezy Starego Testamentu i Języka Hebrajskiego — ks. prof. dr hab. Jan Bogusław Niemczyk — prowadzi badania egzegetyczne Starego Testamentu i historii ludów biblijnych.

b) Katedra Prawosławnej Egzegezy Nowego Testamentu — brak na razie kierownika, zatrudniona osoba ze stopniem doktora. Naucza się prawosławnej egzegezy Nowego Testamentu.

c) Katedra Prawosławnej Wiedzy Starotestamentowej kierowana przez ks. prof. dr hab. Jana Bogusława Niemczyka. Badania j.w.

d) Katedra Wiedzy Nowotestamentowej i Języka Greckiego — zastępuje kierownika ks. prof. J. B. Niemczyk. Zajmuje się epistografią apostoła Pawła.

Wydawnictwo: „Rocznik Teologiczny” (wychodzi dwa razy w roku jako półrocznik).

3. Na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego działa 6 katedr nauk biblijnych:

a) Katedra Egzegezy ksiąg historycznych i dydaktycznych Starego Testamentu, którą kieruje ks. prof. dr hab. Lech Stachowiak, prowadząc analizy egzegetyczne Pięcioksięgu, dzieła deuteronomistycznego i kronikarskiego oraz ksiąg sapiencjalnych i psalmów. Ma do pomocy jedną osobę ze stopniem doktora.

b) Katedra Egzegezy ksiąg prorockich Starego Testamentu, kierowana przez ks. doc. dra hab. Józefa Homerskiego. Kierunki badań: poezja hebrajska; badania egzegetyczno-teologiczne tekstów prorockich.

c) Katedra Teologii biblijnej Starego Testamentu — kierownikiem jest ks. doc. dr hab. Marian Filipiak. Zajmuje się aktualnie antropologią biblijną Starego Testamentu.

d) Katedra Egzegezy ksiąg narracyjnych Nowego Testamentu — p.o. kierownika ks. doc. dr hab. Jana Szłaga — prócz egzegezy Ewangelii i Dziejów Apostolskich prowadzi badania nad historią redakcji NT.

e) Katedra Egzegezy pism apostoelskich Nowego Testamentu — kieruje nią ks. prof. dr hab. Hugolin Helmut Langkammer. Aktualnie zajmuje się badaniem najstarszej tradycji apostoelskiej i hymnów NT.

f) Katedra Teologii biblijnej Nowego Testamentu. Kierownikiem jest ks. prof. dr hab. Józef Kudasiwicz. Kierunki jego badań: soteriologia Apostoła Pawła; kerygmat tradycji apostoelskiej i zastosowanie Biblii w duszpasterstwie.

Czasopismo: „Zeszyty Naukowe KUL” (kwartalnik).

Poza uczelniami wyżej wymienionymi prowadzą intensywną pracę naukową profesorem seminariów diecezjalnych, które posiadają swoje diecezjalne czasopisma. Niektóre z tych seminariów zostały uznane za Papieskie Wydziały Teologiczne z nadaniem stopni naukowych uznawanych przez Kościół powszechny. Zatrudniają w nauczaniu biblistyki poważne siły naukowe (np. Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław). Mają one katedry Starego i Nowego Testamentu oraz teologii biblijnej, wydają własne czasopisma

teologiczne i opracowania naukowe Biblii (Biblia Poznańska), a ostatnio: *Przegląd ksiąg Starego i Nowego Testamentu* pod red. ks. M. Petera i ks. M. Wolniewicza. Ponadto Polskie Towarzystwo Teologiczne w Krakowie ma nawet w swym aktualnym zarządzie biblistów: ks. doc. dr hab. Jerzy Chmiel, ks. dr Tomasz Jelonek, a poprzednio ks. dr S. Mędała. Czasopismem redagowanym pod kierunkiem ks. prof. Stanisława Grzybka jest „Ruch biblijny i liturgiczny” (dwumiesięcznik).

W Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego biblistą jest sekretarz generalny ks. doc. dr Marian Filipiak. Towarzystwo wydaje czasopisma: „Summarius. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” (rocznik), „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (corocznie jeden z zeszytów poświęcony jest biblistyce). Ze strony badań religioznawczych niekonfesyjnych wspomnieć trzeba Polskie Towarzystwo Religioznawcze, które wydaje kwartalnik „Euhemer — Przegląd religioznawczy” i „Studia religioznawcze”.

Przygotowując bibliografię nauk biblijnych trzeba wziąć pod uwagę 50 czasopism wychodzących w Polsce, które zamieszczają publikacje z biblistyki.

III. Teksty Pisma Świętego

Już przed wojną dokonywano przekładu ksiąg biblijnych z języków oryginalnych. Czynili to Żydzi, akatolicy, a także katolicy. Ponieważ jednak w powszechnym oficjalnym używaniu obowiązywała w Kościele Wulgata, więc przystosowano językowo i wydawano co jakiś czas Biblię w przekładzie ks. Jakuba Wujka. Stary Testament był wydawany zwykle łącznie z Nowym, ale mamy i osobne jego wydania, np. *Pismo Święte Starego Testamentu* w przekładzie ks. Jakuba Wujka wydał ks. Stanisław Styś¹³.

1. Zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego II postanowiono na 1000-lecie chrztu Polski dać przekład Biblii z języków oryginalnych. Dokonał tego zespół wybitnych biblistów pod kierunkiem benedyktynów z Tyńca, stąd przekład ów zwie się Biblią Tyńską lub Biblią Tysiąclecia, chociaż jej tytuł oryginalny brzmi: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*¹⁴.

Krytyka recenzentów i wywołane dyskusje sprawiły, że w 1971 r. pojawiło się drugie wydanie uwzględniające głosy krytyki i zmienione znacznie w stosunku do poprzedniego. M.in. Psalmi przełożono z hebrajskiego, a nie — jak poprzednio — z łacińskiego *Psalterium Pianum*. Obecnie oczekuje się już na wydanie czwarte. Red. Starego Testamentu jest ks. Lech Stachowiak.

2. Częściowo ten sam, częściowo różny zespół na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu przygotował odrębny przekład Biblii, wskrzeszając chlubną tradycję przedwojennej Biblii Poznańskiej. Jest to Biblia trzytomowa, z czego dwa tomy stanowi Stary Testament pod red. ks. dra hab. Michała Petera. Komentarz jest obszerniejszy niż przy Biblii Tyńskiej i bardziej dostosowany do celów duszpasterskich. Tytuł brzmi: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*¹⁵.

3. Ze strony akatolickiej wydaje się Biblię bez ksiąg tzw. deuterokanonicznych (w terminologii niekatolickiej zwanych apokryfami), rozpowszechnianą przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne. Był to po wojnie

¹³ Wyd. 2, Kraków 1956, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Przedtem przedrukowano wydanie 1 z 1935 r.

¹⁴ Poznań 1965, Pallottinum.

¹⁵ Poznań, Księg. św. Wojciecha, *Stary Testament* t. I 1973, t. II 1975. W przygotowaniu jest drugie wydanie poprawione.

przeważnie przedruki tzw. Biblii Gdańskiej oraz nowszego przekładu z języka hebrajskiego i greckiego: *Biblia Święta to jest całe Pismo Święte Nowego i Starego Testamentu z hebrajskiego i greckiego*¹⁶.

4. Komisja ekumeniczna akatolickich biblistów dokonała nowego przekładu polskiego z języków oryginalnych i wydała Biblię pt. *Biblia to jest całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład*¹⁷.

5. Psalterz wydawany był parokrotnie, zwłaszcza po nowym jego łacińskim przekładzie wprowadzonym do brewiarza przez pap. Piusa XII. Obecnie z ostatnich wydań wspomnieć wypada przynajmniej dwa:

a) Roman Brandstaetter, *Psalterz*¹⁸,

b) Marek Skwarnicki i Placyd Galiński, *Psalmy i kantyki*¹⁹,

c) Czesław Miłosz, *Księga Psalmów*²⁰.

W dwu pierwszych przekładach z języka hebrajskiego, ułożono psalmy (w drugim wypadku i kantyki) według porządku zastosowanego w Modlitwie Godzin, a więc z podziałem na godziny i na 4 tygodnie. Drugi przekład pomysły został jako przyczynek do polskiego brewiarza, przygotowywanego od paru lat.

IV. Komentarze do Starego Testamentu

W 1956 r. podjęta inicjatywa przygotowania zespołowo komentarzy naukowych do całego Pisma Świętego wraz z przekładem tekstu i wstępami była imprezą, która zaowocowała wspaniałe. Obecnie do Nowego Testamentu opracowano już wszystkie księgi, natomiast w dalszym ciągu przygotowuje się nowe tomy Starego Przymierza. Komentarze opracowywane są przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim a wydawane są przez Pallottinum w Poznaniu. Dotychczas wyszło 16 tomów do Starego Testamentu²¹. Zespół pod kierunkiem i redakcją ks. Janusza Frankowskiego przygotowuje nową, bardziej popularyzacyjną serię wstępów i komentarza do Biblii.

¹⁶ Warszawa 1970, BZTB. Jest to sam tekst bez komentarza.

¹⁷ Warszawa 1975, BZTB. Również bez „apokryfów St. T.” i bez komentarza.

¹⁸ Warszawa 1971, Pax.

¹⁹ Kraków 1976, Znak.

²⁰ Paris 1979, Editions du Dialogue.

²¹ Mianowicie: ks. Józef Jelićo, *Historia czasów Starego Testamentu*, t. III uzupełniający, 1961; ks. Stanisław Łach, *Księga Rodzaju*, t. I/1, 1962; *Księga Wyjścia*, t. I/2, 1964; *Księga Kapłaństwa*, t. II/1, 1970; *Księga Liczb*, t. II/2, 1970; *Księga Powtórzonego Prawa*, t. II/3, 1971; ks. Jan Łach, *Księgi Samuela*, IV/1, 1973; ks. Hugolin Langkammer, *Księgi Ezdrasza-Nehe-miasza*, V/2, 1971; ks. Stanisław Grzybek, *Księga Tobiasza*; s. Sylwester Baksik, *Księga Judyty*, ks. Stanisław Grzybek, *Księga Estery*, VI/1—3, 1963; ks. Feliks Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, VI/4, 1961; ks. Czesław Jakubiec, *Księga Hioba*, VII/1, 1974; ks. Kazimierz Romaniuk, *Księga Mądrości*, VIII/3, 1969; ks. Lech Stachowiak, *Księga Jeremiasza*, X/1, 1967; *Lamentacje*; *Księga Barucha*, X/2, 1968; ks. Józef Homerski, Jan Drozd, Edward Zawiszewski, Stanisław Potocki, Piotr Szeffler, Stanisław Stańczyk Michał Peter, *Księgi Proroków Mniejszych* w dwóch tomach XII—XII/2, 1968;

Jak widać z powyższego zestawienia, są jeszcze duże braki: Jozue, Sędziowie, Królowie, Kroniki, Izajasz, Ezechiel, Psalmy, Kohelet, Rut, Pieśni nad Pieśniami, Daniel, Ben Syrach.

V. Podręczniki i wprowadzenia do Biblii

W Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu, gdzie pracuje kilku wybitnych biblistów, wyszedł spod pióra ks. dr Michała Petera (obecnie już dra hab.), *Wykład Pisma Świętego Starego Testamentu*²². Jeżeli chodzi o wprowadzenie do całej Biblii i do Starego Testamentu (wstępy szczegółowe do ksiąg), to przez wiele lat cieszyły się wzięciem podręczniki pióra ks. Czesława Jakubca, mianowicie: *Wstęp ogólny do Pisma świętego*²³ oraz *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu*²⁴. Obecnie zastąpione zostały trzytomowym wstępem wydanym staraniem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: *Wstęp ogólny*, *Wstęp do Starego Testamentu* i *Wstęp do Nowego Testamentu*. Nas interesują tu dwa pierwsze tomy, mianowicie: *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, dzieło zbiorowe pod red. ks. Józefa Homerskiego²⁵, oraz *Wstęp do Starego Testamentu*, dzieło zbiorowe pod red. ks. Stanisława Łacha²⁶. Obecnie oba podręczniki przy zmienionym składzie współpracowników mają mieć drugie wydanie.

VI. Pomoce naukowe dla studium biblijnego

Jak było wyżej wspomniane, dokonuje się przekładów celniejszych dzieł zagranicznych na język polski. Przełożone zostały prace archeologiczne Albrighta, Wrighta, Thomsona i in., historyczne Ricciottiego, Daniel-Ropsa i in., przez ks. Kazimierza Romaniuka przełożony został i wydany w Pallottinum 1973 *Słownik teologii biblijnej* Xavier Léon-Dufour. Jednocześnie jednak mamy ambicje, by pisać własne oryginalne dzieła. Oto niektóre z nich: ks. Józef Jelito, *Historia czasów Starego Testamentu*²⁷, bogato ilustrowana, z mapkami załączonymi osobno; *Podręczna encyklopedia biblijna* pod red. ks. Eugeniusza Dąbrowskiego²⁸; *Archeologia Palestyny*. Praca zbiorowa pod red. ks. Ludwika Stefaniaka²⁹; ks. Kazimierz Romaniuk, *Wprowadzenie do krytyki tekstu Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 1975.

Wspomniane już było poprzednio, że ATK wydaje serię pt. *Studia z biblistyki*. Natomiast KUL wydał już 4 tomy prac zbiorowych pt. *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, pod red. ks. Stanisława Łacha, Mariana Filipiaka i Hugolina Langkammera³⁰.

Pomoce lingwistyczne

Przede wszystkim warszawski ośrodek naukowy ATK zaopatruje w gramatyki języków biblijnych i inne pomoce lingwistyczne, ale mają swój nie-mały udział w tym ośrodek krakowski i lubelski. Zmarły w 1980 r. ks. prof. dr Paweł Nowicki wykładał przez wiele lat na Wydziale Teologicznym UW, a potem na ATK języki hebrajski, aramejski, syryjski, grecki, arabski i akkadycki, wydając do nich specyficzne skrótkowo ujęte gramatyki i preparacje do tekstów. Usiłuje to, aczkolwiek w zawężonym — z braku odpowiedniej

²² Poznań 1961. Nastąpiły dwa dalsze wydania poprawione i uzupełnione w 1970 i 1978 r.

²³ Poznań 1955, Pallottinum.

²⁴ Warszawa 1954, Pax.

²⁵ Poznań 1973, Pallottinum.

²⁶ Poznań 1973, Pallottinum.

²⁷ Poznań 1961.

²⁸ Poznań 1960, Księgarnia św. Wojciecha, w dwu tomach.

²⁹ Poznań 1973, Księg. św. Wojciecha, s. 1075.

³⁰ t. I 1975, t. 2 1977, t. 3 i t. 5 1979.

liczby i możliwości studentów i godzin — stopniu, kontynuować jego następcą na katedrze ks. J. W. Rosłona. Oto pomoce filologiczne, jakie ukazały się dotychczas: ks. Paweł Leks, *Gramatyka języka hebrajskiego*³¹. On też przełożył za pozwoleniem Langescheidta słownik hebrajski: Karol Feyerabend, *Słownik hebrajsko-polski*³²; ks. Paweł Nowicki, *Język hebrajski. Zagadnienia wstępne*, Warszawa 1958; *Język aramejski. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1964; *Pismo klinowe. Język akkadycki. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1964; *Klasyczny język arabski. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1965; *Greczyzna biblijna*, Warszawa 1967; *Hebrajszczyzna biblijna. Wprowadzenie*, Warszawa 1978; ks. Józef Wiesław L. Rosłon, *Podręcznik języka hebrajskiego. Kurs podstawowy i wyższy*, Warszawa 1969; *Wypisy do nauki języka hebrajskiego i greckiego z preparacjami i gramatyką*, Warszawa 1979.

Podczas gdy gramatyka hebrajska ks. P. Nowickiego posiadała więcej uzasadnień filologicznych w części teoretycznej i perykopę o narodzeniu i ocaleniu Mojżesza z objaśnieniami gramatycznymi, podręcznik ks. J. W. Rosłona zawierał do każdej lekcji ćwiczenia z podanymi słówkami i wskazaniem form gramatycznych, do tłumaczenia z hebrajskiego na polski i odwrotnie. W części drugiej omówiono obszernie składnię, następnie było wprowadzenie do paleografii hebrajskiej w oparciu o inskrypcje w piśmie starohebrajskim i pisma z Qumran w piśmie kwadratowym o formie bardziej pierwotnej, wreszcie pismo Raszi i ćwiczenia na kursywę hebrajską. Chociaż zasadniczo podręcznik miał na uwadze język biblijny, wprowadzono nieco dialogów i krótkich tekstów narracyjnych w języku współczesnym dla zainteresowania, ilustracji i rozrywki. Dużym mankamentem było brak słownika na końcu książki.

Wypisy podzielone na dwie nierówne części zawierały szkic gramatyki hebrajskiej i tablice odmian w części pierwszej oraz szkic gramatyki greckiej *koine* i tablice odmian w części drugiej, przy czym w części hebrajskiej omówiono 132 teksty podane wraz z punktacją samogłoskową i akcentami masoreckimi, w części greckiej tylko 17 tekstów z LXX. Do każdego tekstu podano krytykę tekstu, słowniczek i analizę morfologiczno-syntaktyczną form. Często powtarzające się wyrazy znalazły się w słowniczku wyrazów „częstych”. Stosunek ilościowy tekstów hebrajskich do greckich uzasadniony jest ich zastosowaniem w takiej ilości w niedzielnych i świątecznych perykopach liturgicznych ze Starego Testamentu w cyklu trzechletnim odnowionej liturgii mszalnej.

O obu książkach ks. Rosłona jak i o gramatykach ks. Nowickiego mówić można już w czasie przeszłym, bowiem nie znajdują się od dawna w sprzedaży. Wypisów zresztą wydrukowano tylko 400 sztuk. Ks. Rosłon pracuje obecnie nad drugim wydaniem podręcznika hebrajskiego i greckiego do LXX (wydanie pierwsze) oraz nad przygotowaniem Psalmów ze słowniczkiem polskim i analizą form.

³¹ Wyd. 2, Kraków 1960.

³² Kraków 1961 w oparciu o wyd. 12 z 1959 r.